

Van Selm heeft het belang van gedrukte boekencatalogi voor het onderzoek naar het leesgedrag in het verleden overtuigend aangetoond. Hij doet waardevolle suggesties over de wijze waarop deze bronnen gebruikt kunnen worden en zegt verstandige dingen over de beperkingen ervan. De ruggegraat van het boek wordt gevormd door de uitgebreide beschrijving van de besproken boekencatalogi. Hoewel het veel nieuwe informatie biedt over boekenveilingen en de organisatie van de boekhandel in de eerste helft van de zeventiende eeuw, is *Een menighe treffelijke boecken* voor een historicus vooral waardevol als apparaat. Als zodanig zal het ongetwijfeld zijn dienst bewijzen. Maar de door Van Selm opgespoorde en bewerkte catalogi vormen nog maar het topje van de ijsberg. Naar zijn eigen schatting zijn er in de Republiek vóór 1700 meer dan 2000 boekenveilingen gehouden waarbij een catalogus in druk is uitgegeven. Uit de periode 1599-1650 zouden zo'n 150 tot 200 exemplaren van boekveilingcatalogi bewaard zijn gebleven. Als die allemaal op dezelfde minutieuze wijze worden beschreven als in dit proefschrift is gebeurd, zal het nog lang duren voordat het historisch onderzoek op grote schaal van deze bronnen gebruik kan maken. Voorde 'gewone' onderzoeker zou het nuttiger zijn indien op korte termijn een lijst van inmiddels opgespoorde boekencatalogi werd gepubliceerd. Nog mooier zou het zijn als tegelijkertijd fotokopieën of microfiches van deze boekencatalogi in een Nederlandse bibliotheek beschikbaar werden gesteld.

H. F. K. van Nierop

J. M. Montias, *Vermeer and his milieu. A web of social history* (Princeton: Princeton university press, 1989, xx + 407 blz., \$49,50, ISBN 0 691 04051 6).

De Nederlandse schilderkunst van de zeventiende eeuw is lange tijd vanuit een esthetische benadering bestudeerd. Stijlinvloeden, kleurengebruik en signaturen om maar enkele criteria te noemen werden als bepalend gezien voor de ontwikkeling van de schilder en voor de plaats die hij innam. Pas enkele decennia geleden begonnen de kunsthistorici meer aandacht te schenken aan het iconografisch verklaren van voorstellingen en aan archivalische bronnen om zo de historische context waarin schilderwerken ontstonden nader te bepalen. Het nieuwe boek van Montias, een economisch historicus die zich heeft ontwikkeld tot een autoriteit op het gebied van de sociale en economische positie van de schilders uit deze periode, maakt verheugend duidelijk welk terrein hier in onze archieven nog braak ligt. Zoals de titel al zegt wil Montias het leven van Johannes Vermeer en zijn omgeving nader documenteren aan de hand van (meestal) notarisacten: 'placing Vermeer's art in perspective'. Dat betekent echter wel de studie van documenten die veelal in conflictsituaties zijn ontstaan en vooral financiële kwesties behandelen. Men kan zich afvragen of deze niet een eenzijdig beeld geven van het leven van een kunstenaar en bovendien duikt het probleem op hoe dit speciale soort documenten te verbinden is met het ontstaan van zijn kunst. Deze moeilijkheden worden heel duidelijk bij het lezen van dit boek, dat, het zij direct gezegd, getuigenis aflegt van enorme energie en vindingrijkheid bij de research. Een volledige genealogie van de familie Vermeer en een lijst van 454 documenten in regest vormen de basis voor een boeiende tekening van Vermeers verwanten gedurende generaties en van zijn eigen handelen.

Maar ondanks dit alles blijft de figuur van de schilder vaag. Het nu volgende overzicht van de inhoud zal pogen te verhelderen hoe dat komt. In een eerste hoofdstuk probeert de schrijver de oudste geschiedenis van de familie in Delft te reconstrueren. Daarna wordt de betrokkenheid van de grootvader van moederszijde Balthasar Gerrits bij een valsemuntersaffaire ten tonele

gevoerd, gevolgd door het zaken doen van Vermeers grootmoeder van vaderszijde Neeltge Goris die leefde van tweedehandshandel en van het organiseren van loterijen. Zijn vader Reynier Jansz. Vos begon als zijdewerker en werkte zich op tot respectabel herbergier en schilderijenhandelaar, die zijn zoon een behoorlijke opleiding kon geven. Ook de ongelukkige belevenissen van een oom in de vestingbouw krijgen hun deel. Vervolgens besteedt Montias een hoofdstuk aan de geduchte schoonmoeder Maria Thins en aan het katholieke milieu waaruit zij stamde. Het was haar zeer dierbaar, reden waarom zij aanvankelijk niet zeer tevreden leek over het huwelijk van de tot het katholicisme overgegangene schilder met haar dochter. Maar Vermeer woonde later met vrouw en vele kinderen onder één dak met Maria Thins en schijnt een redelijke relatie met haar te hebben onderhouden. Tenslotte volgt nog een gedeelte waarin de zakelijke afhandeling van de failliete boedel na zijn dood in 1675 en de wederwaardigheden van zijn kinderen worden behandeld en tevens de kopers van zijn schilderijen en zijn beschermers aandacht krijgen. Van de dertien hoofdstukken, die allen zeer uitvoerig, soms letterlijk, de gevonden stukken bespreken, betreffen dus eigenlijk maar drie à vier de carrière van Vermeer zelf. De reden is simpel: de gegevens over deze geniale schilder zijn schaars en vaak weinig zeggend. Bovendien is het aan Montias' tekst te zien hoe moeilijk de materie van de andere hoofdstukken te verbinden is met Vermeer en zijn kunst. Immers om enkele voorbeelden te noemen, kende Vermeer het verhaal over zijn valsemuntende opa wel (33)? Is de karaktertekening van zijn vader wel juist (74)? Is de schilder echt uit liefde getrouwd (99)? Eigenlijk weten we daar niets van. Montias bekent onomwonden geneigd te zijn verbeeldingskracht in speculaties te gebruiken en dat doet hij dan ook in dit boek vol archiefbronnen, zij het in een woordkeus die voorbehoud aanduidt. Hier is de vraag gewettigd waar de grens ligt. Iedereen die archiefonderzoek heeft gedaan weet wat een tantaluskwelling het kan zijn net niet dat ene document te kunnen vinden dat een bepaalde gang van zaken als onomstotelijk juist aanwijst. In zo'n geval is de weg open voor het opperen van veronderstellingen maar die moeten dan wel functioneel en vruchtbaar zijn.

Montias weet aannemelijk te maken dat Vermeer langzamerhand afstand begon te nemen van zijn eigen gereformeerde familie al overdrijft hij diens isolement dat door het katholicisme zou zijn gegroeid. Ook zijn betoog dat de schilder twee à drie schilderijen per jaar vervaardigde en rond de zestig in het totaal moet hebben geproduceerd klinkt zeer overtuigend. Naast inkomen uit vererfd bezit van zijn vrouw was schilderijenverkoop voor hem noodzakelijk om zijn gezin te kunnen onderhouden. En hij had het na een moeilijke beginperiode niet arm, tot de oorlog van 1672 roet in het eten gooide. Hij bleef daarom in Delft vanwege dat vaste inkomensbestanddeel, dat hem een zekere artistieke onafhankelijkheid verschafte. Waar vorige onderzoekers al indicaties in deze richting hadden gegeven is Montias in staat een coherent beeld tot stand te brengen. Jammer is echter dat hij op kunsthistorisch gebied enkele hoogstandjes gaat opvoeren die twijfelachtige resultaten opleveren. Want enerzijds gaat hij uit van een dichotomie tussen dagelijks leven en picturale voorstelling wanneer hij bijvoorbeeld vaststelt hoe opvallend het is dat op Vermeers schilderijen nooit iets van kinderrommel is aan te treffen terwijl hij in zijn familielevens daar voortdurend mee te maken moet hebben gehad. Anderzijds meent Montias een verband te kunnen veronderstellen tussen de realiteit, met andere woorden de personen en zaken, die in de archiefstukken voorkomen en het voorgestelde. Contemporaine opvattingen over de taak van de schilder wezen nu juist in een andere richting zoals de auteur ook elders zelf vaststelt. In het zo uitvoerig gedocumenteerde boek zien we dan plots hoogst romantische trekjes opdoemen waar het kaarten, schoorsteenmantels en marmeren vloeren uit actes en op schilderijen betreft. Het verst gaat deze neiging waar de kordate dienstmeid, die volgens een notarisacte Vermeers zwangere echtgenote beschermde tegen agressief gedrag van haar broer,

wordt vereenzelvigd met het Melkmeisje op het schilderij! Eigenlijk zijn zulke vraagstellingen overbodig wanneer er geen enigszins duidelijk antwoord kan zijn.

Deze kroniek van enkele generaties Vermeer is dus een uitdagende prestatie die noopt tot bewondering en tegenspraak. De omgeving van Vermeer hebben we nu iets beter leren kennen, alhoewel niet werkelijk in systematisch sociaal-historische zin, maar de zoektocht naar de schilder zelf is nog niet afgelopen.

E. O. G. Haitsma Mulier

A. C. M. Kappelhof, *De belastingheffing in de meierij van Den Bosch gedurende de generaliteitsperiode (1648-1730)* (Dissertatie Utrecht 1986; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1986, 418 blz., f 55,-, ISBN 90 70641 19 4).

De geschiedenis van de overheidsfinanciën en die van de belastingen in het bijzonder mag zich de laatste jaren in een steeds grotere belangstelling van historici en juristen verheugen. Zo zijn er kort geleden een aantal fundamentele studies over deze materie van de pers gerold. Men denke hierbij aan het boek van Grapperhaus over *Alva en de tiende penning* en dat van Fritschy over *Patriotten en overheidsfinanciën* om slechts twee uiteenlopende voorbeelden te noemen. In deze opsomming past zeer goed de in 1986 verdedigde dissertatie van A. C. M. Kappelhof over belastingheffing in de meierij van Den Bosch, 1648-1730.

Vooropgesteld moet worden dat de titel van dit boek bij de lezer enige verwarring kan veroorzaken. Immers het onderzoek blijkt zich te beperken tot het platteland van de meierij. Daarnaast blijkt in deze studie ook ruimschoots de generaliteitsperiode na 1730 betrokken te zijn.

De auteur tracht aan de hand van bronnenonderzoek voorgoed af te rekenen met de steeds in woord en geschrift herhaalde uitspraken over het 'arme Brabant' als onderdrukt generaliteitsgewest. Hierbij neemt Kappelhof als richtpunt de in 1929 uitgesproken rede van Th. J. A. J. Goossens, getiteld *Het arme Brabant*, waarin gesteld wordt dat naast de aanwezigheid van andere plagen 'de belastingen het meest fnuikend geweest zijn voor de welvaart van Brabant'.

Na enkele inleidende hoofdstukken onder meer inhoudend een historiografie, een handleiding voor het interpreteren van Brabantse requesten gericht tegen opgelegde belastingen en een beschrijving van de strategische, politieke en bestuurlijke structuren van het generaliteitsland, behandelt de auteur in twee hoofdonderdelen de hoofdmoot van zijn onderzoek. Het betreft de institutionele aspecten van de belastingheffing en vervolgens de belastingopbrengsten en de beantwoording van de vraag welk gedeelte van de belastingopbrengsten in de meierij achterbleef en in hoeverre er sprake was van retourstromen vanuit Den Haag richting meierij.

In het eerste hoofdonderdeel staat de typologie van de belastingen centraal. Als beginpunt geldt het jaar 1648, het moment waarop na het sluiten van de vrede van Munster, Brabant officieel als generaliteitsland tot de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden is gaan behoren. Het gebied wordt nu ook belastingplichtig aan Den Haag, hetgeen tevens de invoering van een in Den Haag vastgesteld belastingstelsel zal betekenen. In dit stelsel herkennen we reeds elders in de Republiek gangbare belastingen, zoals de verponding, een complex van belastingen onder de naam van gemene middelen en een groep van belastingen samengesteld uit het recht van klein zegel, het successierecht en de overdrachtsbelasting, en een vermogensbelasting van een 100e of een 200e penning. Daarbij blijven de convooien en licenten bestaan en typisch Brabantse